

بررسی معضلات حق اختراع در چارچوب موافقت نامه مالکیت فکری (TRIPS)

(تاریخ دریافت ۱۴۰۳/۰۱/۱۷، تاریخ تصویب ۱۴۰۳/۰۳/۲۰)

دکتر سیامک عموزیدی

عضو هیات علمی گروه حقوق بین الملل دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب

فرشته خوش سلوک رودسری^۱

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی مؤسسه آموزش عالی غیرانتفاعی مجازی فاران مهردانش تهران

چکیده

مالکیت فکری یا مالکیت اندیشه به حقوقی گفته می شود که به صاحبان آن حق بهره وری از اندیشه و خلاقیت را می دهد و ارزش اقتصادی و قابلیت داد و ستد دارد ولی موضوع شیء معین مادی نیست. اجزای حقوق مالکیت فکری یعنی حق اختراع، حق مؤلف، علائم تجاری و نظایر آن است. حق اختراع حق انحصاری برای ممانعت از اقدام دیگران است نه حق انحصاری در بهره برداری. در توافقتنامه تریپس یعنی حقوق مالکیت معنوی مرتبط با تجارت توسط سازمان تجارت جهانی (WTO) تصویب شده و به توسعه حقوق مالکیت فکری به تعهدات جهانی تبدیل شده اند. هدف از تبیین این مقاله بررسی معضلات حق اختراع در چارچوب موافقت نامه مالکیت فکری (TRIPS) است که باعث حمایت از حقوق مالکیت فکری موجب جلوگیری از فرار مغزها جامعه، تحریک استعدادها و پیشرفت علمی اقتصادی فرهنگی و هنری جامعه و در نهایت رشد جهانی جامعه خواهد شد. در این مقاله با روش تحلیلی و توصیفی براساس داده های حاصل از مطالعه کتابخانه ای و اینترنتی مورد بررسی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: حق اختراع، مالکیت فکری، مالکیت معنوی، موافقت نامه تریپس

^۱ نویسنده مسئول fereshteh.khoshsolook@gmail.com

مقدمه

یکی از مهم ترین توافقات بین المللی در این حوزه موافقت نامه، جنبه های تجاری حقوق مالکیت فکری است که به اختصار عنوان تریپس (TRIPS) می شناسند. موافقت نامه جنبه های تجاری مالکیت فکری (تریپس) کشورهای عضو را ملزم می نماید تا حمایت لازم در قالب ثبت اختراع را نسبت به هر نوع اختراعات صورت گرفته در همه زمینه های فناوری اعمال نمایند که بیانگر اصل عدم تبعیض شناسائی حق ثبت اختراع برای اختراعات حوزه فناوری است (صادقی، ناصر، ۱۴۰۰). مقررات مختلفی در ایران در مورد مالکیت فکری وجود دارد (قانون ثبت علائم و اختراعات مصوب ۱۳۱۰ و آئین نامه اصلاحی آن مصوب ۱۳۳۸ به حق مخترع و مالکیت فکری در حوزه صنعت و تجارت می پردازند. حمایت از حق اختراع اثر مثبت بر رشد اقتصادی دارد. در نظام حق اختراع، شرایط ماهوی که برای ثبت اختراع مطرح می شود شامل سه شرط اساسی جدید بودن، ابتکاری بودن و سودمند بودن است (میر حسینی، ۱۳۸۵). حقوق فکری، حقوقی است که به صاحب آن اجازه می دهد از منافع و شکل خاصی از فعالیت یا فکر انسان منحصر استفاده کند (کاتوزیان، ۱۳۸۶: ۳۸۴). در گذر زمان، با توسعه فناوری های نوین ارتباطی و روش های جدید حمل و نقل، مبادلات کالا و خدمات بین کشورها و جوامع، رو به فزونی نهاد. این تغییر و تحول بزرگ که با افزایش نقش فناوری در حوزه های مختلف همراه بود، امکان بهره برداری از ابداعات، فناوری ها و دارایی های فکری، به ویژه از سوی کشورهای کمتر توسعه یافته را فراهم می ساخت. در نتیجه این تحولات، حمایت از حقوق مالکیت فکری در خارج از قلمرو حاکمیتی دولت ها نیز ضروری می نمود و همین امر، زمینه ایجاد توافقات بین المللی پیرامون حفاظت از دارایی های فکری را موجب گردید. یکی از مهم ترین توافقات بین المللی در این حوزه، موافقت نامه جنبه های تجاری حقوق مالکیت فکری یا « Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights » است که به صورت اختصار، آن را با عنوان تریپس (TRIPS) می شناسند. (کانون تپت ایران، ۱۳۹۷).

سؤال اساسی که مطرح است معضلات حق اختراع در چارچوب موافقتنامه TRIPS چیست؟ حقوق مالکیت فکری دارای چه ارزشی است؟ الزامات و ویژگی های موافقت نامه تریپس چیست؟ ضرورت حمایت از مالکیت فکری و حق اختراع چیست؟ در این مقاله در ابتدا به مفهوم حقوق مالکیت فکری، ویژگی ها و الزامات موافقت نامه تریپس می پردازیم و در ادامه به تریپس به سیستم ثبت اختراع و کشور های در حال توسعه خواهیم پرداخت.

۱- حقوق مالکیت فکری

حقوق مالکیت فکری در معنای وسیع کلمه عبارت است از حقوق ناشی از آفرینش ها و خلاقیت های فکری در زمینه های علمی، صنعتی، ادبی و هنری که از راه دانش، هنر یا ابتکار آفریننده آن پدید می آید. هدف از حمایت از این حقوق، تشویق و ترغیب ایجاد آفرینش های فکری و آزاد سازی دسترسی به آنها با هدف توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و بهبود زندگی بشر است. (نوروزی، ۱۳۸۱).

بطور کلی مالکیت فکری از دو رکن مالکیت صنعتی و مالکیت ادبی و هنری یعنی حق مؤلف تشکیل شده است مصادیق مختلف مالکیت صنعتی شامل، حق اختراع، طرح های صنعتی، اسامی و علائم تجاری، نشانه های جغرافیایی، اسرار تجاری، مدل های مفید و طرح های ساخت مدار های یکپارچه است. (Wipo Hand book, ۲۰۰۲).

۲- ویژگی ها و الزامات موافقت نامه تریپس

موافقت نامه تریپس، برای طراحی سیستم های ثبت اختراع ملی، کاملاً انعطاف پذیر عمل نموده است. به عنوان مثال، تعاریف مرتبط با ثبت اختراع، نظیر جدید بودن، کاربرد و سودمندی اختراع، ممکن است از کشوری به کشور دیگر متفاوت باشد. بر اساس این توافق، اعضاء مقررات را به عنوان یک سطح حداقلی به اجرا در می آورند. در واقع، مشروط بر اینکه تعارضی با توافق وجود نداشته باشد، اعضاء می توانند قوانینی گسترده تر از آنچه در مفاد موافقت نامه آمده است را در نظر گرفته و اجرا نمایند.

یکی دیگر از ویژگی‌های تریپس، تأکید بر سایر توافقات بین‌المللی، همچون کنوانسیون پاریس است. در حقیقت، تعهدات مندرج در توافق تریپس، لطمه‌ای به تعهدات اعضا در قبال کنوانسیون‌های پاریس، برن، رم و معاهده مالکیت فکری در مورد مدارهای یکپارچه، وارد نمی‌کند.

تأکید بر حفاظت یکسان از حقوق مالکیت فکری اتباع کشورهای مختلف، از دیگر ویژگی‌های منحصربه‌فرد تریپس است. این اصل که اصطلاحاً «Most-Favoured-Nation» نامیده می‌شود، هر گونه تبعیض در خصوص نحوه عملکرد حقوق مالکیت فکری برای اتباع کشورهای مختلف عضو را ممنوع می‌داند. در این خصوص، در توافقنامه آمده است: «هرگونه مزایا، منافع، امتیازات یا معافیتی که در خصوص حمایت از مالکیت فکری، توسط یکی از اعضا به اتباع هر کشوری اعطا شود، فوراً و بدون هیچ‌گونه قید و شرطی، در مورد اتباع تمامی اعضای توافقنامه، پذیرفته خواهد شد.» (کانون پتنت ایران، ۱۳۹۷). براساس ماده ۷ موافقت‌نامه تریپس که در مورد اهداف مالکیت فکری است حمایت از حقوق مالکیت فکری و اجرای این حقوق باید به توسعه ابداعات تکنولوژیک و انتقال و گسترش فناوری و استفاده متقابل تولیدکنندگان و بکارگیری دانش فنی کمک کند. حتی مقرراتی که حاکی از حق ممانعت دیگران هستند بایستی به گونه‌ای تفسیر شوند که فضایی را برای منافع عمومی فراهم آورد. (عزیزی مرادپور، ۱۳۹۱: ۱۵۱).

۳- مقررات عمومی و اصول اساسی

ماده ۲۹: شرایط در مورد متقاضیان حق اختراع

۱- اعضا در خواست خواهند کرد که متقاضی ثبت اختراع را به گونه‌ای افشا سازد که پیاده کردن اختراع برای یک استاد کارماهر به قدر کافی روشن و کامل باشد. اعضا همچنین می‌توانند از متقاضی بخواهند که بهترین طریق پیاده کردن اختراع را در حدی توضیح دهد که مخترع در تاریخ تشکیل پرونده یا در صورت مطرح شدن تقدم در تاریخ درخواستی که مقدم است از آن آگاهی یافته است.

۲- اعضا می توانند از متقاضی بخواهند اطلاعاتی را درخصوص درخواست های خارجی خود و حقوق دریافتی از خارج ارائه نماید. (میرشمسی، ۱۹۹۴).

ماده ۳۱: استفاده های دیگر بدون کسب اجازه از دارنده حق در مواردی که یک عضو اجازه استفاده های دیگر، از جمله استفاده دولت یا اشخاص ثالث مجاز، از طرف دولت را از موضوع ثبت بدون کسب اجازه دارنده حق می دهد، مقررات زیر رعایت خواهند شد.

الف) اجازه چنین استفاده ای بر حسب استحقاق هر مورد بررسی خواهد شد؛
ب) این استفاده تنها در مواردی اجازه داده می شود که استفاده کننده مورد نظر، قبل از این استفاده تلاش هایی را برای کسب اجازه دارنده حق طبق شرایط و ترتیبات معقول تجاری به عمل آورده و این تلاش ها ظرف مدتی معقول به ثمر نرسیده باشد. در مواردی که اضطراب ملی یا سایر شرایط حائز فوریت فوق العاده وجود دارد. یا در مورد استفاده عمومی غیر تجاری؛ یک عضو می تواند از الزام یاد شده چشم پوشی نماید. با وجود این در وضعیت های توأم با اضطراب ملی یا سایر شرایط حائز فوریت فوق العاده، دارنده حق در اسرع وقت که عملاً امکان پذیر باشد، از این موضوع مطلع خواهد شد. در مورد استفاده عمومی غیر تجاری چنانچه دولت یا طرف قرارداد بدون تلاش برای بدست آوردن اختراع ثبت شده بدانند یا دلایل قابل ارائه داشته باشند که بدانند اختراع ثبت شده معتبری مورد استفاده دولت است یا خواهد بود یا برای آن مورد استفاده قرار می گیرد یا خواهد گرفت، مراتب را فوراً به اطلاع دارنده حق خواهند رساند؛

ج) دامنه و مدت چنین استفاده ای محدود به منظوری خواهد بود که برای آن اجازه داده شده است و در مورد فناوری نیمه هادی ها فقط برای استفاده عمومی غیر تجاری یا برای جبران عملی خواهد بود پس از طی روند قضایی یا اداری ضد رقابتی تشخیص داده شده است.

د) چنین استفاده‌ای غیر انحصاری خواهد بود.

ه) چنین استفاده‌ای غیر قابل واگذاری است، مگر همراه با آن بخش از بنگاه یا شهرت تجاری که از این استفاده بهره‌مند می‌شوند.

و) چنین استفاده‌ای غالباً در مواردی اجازه داده خواهد شد که برای تدارک بازار داخلی عضو اجازه دهنده این استفاده باشد.

ز) اجازه چنین استفاده‌ای ضمن حمایت کافی از منافع مشروع اشخاصی که این اجازه را کسب کرده‌اند در صورت و به‌هنگام از میان رفتن اوضاع و احوالی که منجر به چنین استفاده‌ای شده است و عدم احتمال بازگشت این اوضاع و احوال، لغو خواهد شد. مقام ذیصلاح به‌مجرد اختیار خواهد داشت که ادامه وجود این اوضاع و احوال را بررسی نماید.

ح) با در نظر گرفتن ارزش اقتصادی اجازه، به دارنده حق، پرداخت کافی برحسب اوضاع و احوال هر مورد صورت خواهد گرفت.

ط) اعتبار قانونی هر تصمیم مربوط به اجازه چنین استفاده‌ای می‌تواند در قلمروی آن عضو، مورد تجدید نظر قضایی یا تجدید نظر مستقل دیگری توسط یک مقام عالتر متمایز قرار گیرد.

ی) هر تصمیم مربوط به پرداخت پیش‌بینی شده و در خصوص چنین استفاده‌ای می‌تواند در قلمروی آن عضو، مورد تجدید نظر قضایی یا تجدید نظر مستقل دیگری توسط یک مقام عالتر متمایز قرار گیرد.

ک) در مواردی که چنین استفاده‌ای برای جبران عملی که پس از طی روندهای قضایی یا اداری ضد رقابتی تشخیص داده شد، اجازه داده شود. اعضا الزامی به اجرای شرایط مقرر در شق‌های (ب) و (و) نخواهند داشت. لزوم تصحیح اعمال ضد رقابتی را می‌توان در تعیین مبلغ قابل پرداخت در چنین مواردی در نظر گرفت. اگر و هنگامی که شرایط منجر به چنین اجازه‌ای احتمال بازگشت داشته باشد، مقامات ذیصلاح از این اختیار برخوردار خواهند بود که از لغو اجازه جلوگیری به عمل آورند.

ل) اگر چنین استفاده‌ای برای بهره‌برداری از اختراع ثبت شده‌ای (اختراع ثبت شده دوم) اجازه داده شود که نتوان از آن بدون تخطی از اختراع ثبت شده دیگر (اختراع ثبت شده اول) بهره‌برداری کرد، شرایط اضافی زیر اعمال خواهد شد.

۱) اختراع اظهار شده در ثبت دوم باید متضمن پیشرفت فنی مهم و دارای اهمیت اقتصادی قابل توجهی نسبت به اختراع اظهار شده در ثبت اول باشد.

۲) مالک اختراع ثبت شده اول باید برای استفاده از اختراع اظهار شده در ثبت دوم استحقاق اخذ پروانه متقابلی را بر پایه شرایط اضافی زیر اعمال داشته باشد.

۳) استفاده‌ای که در مورد اختراع ثبت شده اول اجازه داده شده نباید جز با واگذاری اختراع ثبت شده دوم، قابل انتقال باشد.

ماده ۳۱ مکرر

۱) تعهدات عضو صادر کننده طبق بند (و) ماده (۳۱) در مورد اعطای مجوز اجباری تا حدودی که به منظور تولید محصول (محصولات) دارویی و صادرات آن به عضو (اعضا) وارد کننده واجد شرایط طبق بند ۲ ضمیمه این موافقت‌نامه ضرورت دارد مجری نخواهد بود.

۲) در صورتی که یک مجوز اجباری طبق نظام مذکور در این ماده و ضمیمه موافقت‌نامه توسط یک عضو صادر کننده اعطا گردد، پرداخت کافی طبق بند (ح) ماده ۳۱ با ملاحظه ارزش اقتصادی آن برای عضو وارد کننده جهت استفاده‌ای که در قلمروی عضو صادر کننده اجازه داده شده است. در قلمروی عضو صادر کننده صورت خواهد گرفت. وقتی که مجوز اجباری در عضو وارد کننده واجد شرایط برای همان محصولات اعطا شده باشد، تعهد آن عضو طبق بند (ح) ماده ۳۱ در مورد محصولاتی که پرداخت طبق جمله اول این بند در [قلمروی] عضو صادر کننده صورت گرفته باشد، اجرا نمی‌گردد.

- (۳) به منظور استفاده از صرفه‌های مقایسه با هدف تقویت قدرت خرید و تسهیل تولید داخلی محصولات دارویی: در صورتی که یک کشور در حال توسعه یا یک کشور با کمترین درجه توسعه یافتگی عضو سازمان جهانی تجارت، طرف یک موافقت‌نامه تجاری منطقه‌ای مطابق با مضمون ماده ۲۴ گات ۱۹۹۴ و تصمیم ۲۸ نوامبر ۱۹۷۹ در خصوص رفتار متفاوت و مطلوب‌تر، رفتار متقابل و مشارکت کامل تر کشورهای در حال توسعه (L۴۹۰۳/) باشد که حداقل نیمی از اعضای فعلی آن موافقت‌نامه در حال حاضر جزو فهرست کشورهای با کمترین درجه توسعه یافتگی سازمان ملل متحد باشند. تعهد آن عضو تحت بند (و) ماده ۳۱ تا حد لازم برای اینکه محصول دارویی تولید شده یا وارد شده در کشور مذکور موجب یک مجوز اجباری بتواند به بازارهای سایر کشورهای در حال توسعه یا کشورهایی با کمترین درجه توسعه یافتگی طرف آن موافقت‌نامه تجاری منطقه‌ای و دارای همان مشکل بهداشتی صادر گردد، اعمال نخواهد شد. بدیهی است که این مسائل به ماهیت سرزمینی حقوق مربوط به اختراع مورد بحث لطمه نخواهد زد.
- (۴) اعضا با هیچ یک از اقدامات متخذ مطابق با مقررات این ماده و ضمیمه موافقت‌نامه حاضر طبق شق‌های (ب) و (ح) بند ۱ ماده ۲۳ گات ۱۹۹۴ به مخالفت برخوانند خاست.
- (۵) این ماده و ضمیمه موافقت‌نامه حاضر به حقوق، تعهدات و انعطاف‌هایی که اعضا طبق مقررات این موافقت‌نامه غیر بندهای (و) و (ح) ماده ۳۱ دارنده از جمله مواردی که در اعلامیه مربوط به موافقت‌نامه جنبه تجاری حقوق مالکیت فکری و بهداشتی عمومی (WT/MIN (۱، ۰۲DEC)) مورد تأکید مجدد قرار گرفته است، و تفسیر آن‌ها لطمه‌ای نخواهد زد. این مواد هم چنین به-میزانی که محصولات دارویی تولید شده طبق مجوز اجباری

می‌تواند طبق بند (و) ماده ۳۱ صادر گردد لطمه‌ای نخواهد زد. (میرشمسی، ۱۹۹۴).

۴- تریپس، سیستم ثبت اختراع و کشورهای در حال توسعه

در اغلب کشورهای در حال توسعه، ایده استفاده از سیستم ثبت اختراع برای حفاظت از اختراعات و دستاوردهای نوآورانه، مفهومی به نسبت جدید است. این ابزار کارا که در کشورهای توسعه یافته، در جهت تقویت هر چه بیشتر اقتصادهای مبتنی بر فناوری بکار می‌رود، در کشورهای در حال توسعه هم، نقش موتور محرک نوآوری و توسعه و در نهایت، رشد اقتصادی را به دنبال خواهد داشت. تاکنون، بحث‌های فراوانی پیرامون مزایا و معایب رژیم‌های قوی مالکیت فکری و به‌ویژه سیستم ثبت اختراع، بین محققین و سیاست‌گذاران مالکیت فکری در گرفته که در تمامی آن‌ها، نگرانی کشورهای در حال توسعه از عدم بهره‌برداری مطلوب از مزایای پتنت، در صدر مسائل قرار دارد. موافقتنامه تریپس، به دنبال مرتفع نمودن این نگرانی‌ها بوده و در بخش‌های مختلف آن، آمده است که انتفاع کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته را برابر و حتی مهم‌تر از اهداف حفاظت از حقوق فردی می‌داند. در مقدمه این موافقتنامه و در بیان سیاست‌ها و اهداف آن، ضمن تأکید بر حقوق فردی صاحبان امتیاز داریی‌های فکری، به اهداف و سیاست‌های عمومی کشورها، انتقال فناوری، توسعه و نیازهای ویژه کشورهای کمتر توسعه یافته نیز اشاره شده است. در توافقتنامه، تأکید شده که حمایت از حقوق مالکیت فکری و اجرای آن‌ها، باید به توسعه ابداعات فناورانه، انتقال و اشاعه فناوری و همچنین استفاده متقابل تولیدکنندگان و به‌کارگیرندگان دانش فنی، کمک نموده و به رفاه اقتصادی و اجتماعی و توازن میان حقوق و تعهدات این دو گروه منجر شود. در جای دیگری از توافق نیز، به اعضاء این اختیار داده شده که به‌منظور حفظ اصول بهداشتی و تغذیه و همچنین گسترش منافع عمومی در بخش‌های حائز اهمیت برای توسعه اجتماعی و اقتصادی و فناورانه کشور، بنا به صلاحدید، برای اصلاح قوانین و مقررات ملی اقدام کنند. علاوه بر این، به‌منظور جلوگیری از سوء استفاده دارندگان حقوق مالکیت فکری و پرهیز از توسل به

روش‌هایی که تجارت را محدود ساخته و یا بر انتقال بین‌المللی فناوری اثر منفی دارند، اتخاذ اقدامات مقتضی، به شرط مطابقت با مقررات موافقت‌نامه، نه تنها غیرممکن نیست، بلکه ضرورت دارد. استقبال کشورهای در حال توسعه از عضویت در سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO) و برخی توافقنامه‌های مرتبط، ناشی از تأثیر مثبت حفاظت از حقوق مالکیت فکری در رشد و توسعه اقتصادی کشورهای مختلف است. روند افزایشی درخواست‌های بین‌المللی برای ثبت اختراع در کشورهای در حال توسعه، به وضوح نشان از درک مزایای ابزارهای حفاظتی از سوی سیاست‌گذاران این گونه کشورها دارد. در مقابل، تشویق شرکت‌های چندملیتی بزرگ، جهت سرمایه‌گذاری در کشورهای در حال توسعه و ارتقاء قابلیت‌های فناورانه در این کشورها، نیازمند مهیا ساختن شرایطی نظیر رژیم‌های قوی مالکیت فکری و محافظت از نتایج تحقیق و توسعه شرکت‌های مذکور است. (کانون پتنت ایران، ۱۳۹۷).

۵- ضرورت حمایت از مالکیت فکری و حق اختراع

افزایش حجم مرافعه‌های مربوط به حق اختراع خصوصا در اختراع‌هایی که تشابه هم پوشانی دارند (حق اختراع‌های مکمل) و دعاوی مربوط به آن در بین صاحبان حق اختراع اس. (lavine, ۲۰۰۸: ۶۰۶)

به عبارت دیگر در بعضی زمینه‌ها، بسیاری از حق اختراع‌ها به یکدیگر هم پوشانی داشته باشند (که از آن به عنوان انباشت حق اختراع (patent Thicket) یاد می‌شود) از نتایج آن این است که یک حق اختراع (چون زودتر ثبت شده باشد) ممکن است چندین اختراع دیگر را از تجاری سازی بازدارد به طوری که حق اختراع اولی، مانع تجاری سازی حق اختراع ثانویه می‌شود. (چالشتری، ۱۳۹۵: ۲۳۶).

در قرارداد واگذاری، حق مالکیت اختراع، صاحب اختراع، حقوق خود را کلایا جزئی به دیگر منتقل می‌کند و رابطه دارنده حق با موضوع مالکیت فکری قطع شده است. تریپس کشورهای عضورا ملزم به ارائه حفاظت قوی برای حقوق مالکیت فکری می‌کند برای مثال تحت موافقت نامه تریپس مدت زمان حق تکثیر باید به ۵۰ سال بعد از مرگ پدید آورنده

افزایش یابد (ماده ۱۲ و ۱۴). در سال‌های اخیر، پذیرش مالکیت فکری و حمایت از آن عنصر جدایی ناپذیر عضویت در سازمان تجارت جهانی WTO شده است پذیرش موافقت نامه عمومی راجع به جنبه های تجاری حقوق مالکیت فکری (TRIPS) از جمله شرایط ورود به عرصه تجارت آزاد در قالب سازمان تجارت جهانی قلمداد می شود (عباسی نژاد، فراهانی و قیاسی، ۱۳۹۳). موافقت نامه جنبه های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری سازمان جهانی تجارت که از این به بعد موافقت نامه تریپس نامیده می شود مهم ترین سند بین المللی است که قواعد ماهوی حق اختراع در آن پیش بینی شده است. (حبیبی، ۱۳۸۶: ۵۲).

۶- حمایت از حق اختراع

اختراع در قوانین اکثر کشورها تعریف نشده و در موافقت نامه تریپس نیز از اختراع تعریفی به عمل نیامده است. براساس قانون ثبت علائم و اختراعات ایران، اختراعی قابل ثبت است که واجد چند شرط باشد:

۱- دربردارنده موضوعی قابل حمایت باشد.

۲- دارای قابلیت اجرای صنعتی باشد.

۳- تازه باشد.

۴- در بردارنده یک گام ابتکاری کافی باشد.

۵- در افشای اختراع در تقاضا نامه ثبت اختراع ضوابط مشخصی رعایت شده باشد. حمایت از اختراع به عنوان یکی از مصادیق مهم مالکیت صنعتی و حقوق مالکیت فکری از اصول بنیادین توسعه است. در گذشته حمایت بین المللی از این گونه تحقیق به دلیل عدم ارتباط گسترده و آسان میان کشورها، بسیار ساده بود ولی امروزه با خلق شیوه های نوین تبادل اطلاعات، انتقال پدیده های علمی و فنی بسیار تسهیل گردیده و موجبات نگرانی صاحبان آن را جهت جلب حمایت در سطح بین المللی در پی آورده است (امامی، ۱۳۵۰).

قانون حق اختراع و نیز اولین قانون در حمایت از مالکیت معنوی بود که در سال ۱۴۷۴ میلادی وضع گردید. در پایان قرن سیستم وبا توسعه انقلاب صنعتی و اقتصاد مبتنی بر بازار

بسیاری از کشورها مبادرت به تدوین قوانین حمایت از حق اختراع نمودند. (عباسی نژاد، فراهانی و قیاسی، ۱۳۹۳: ۳۶).

۲- دلایل حمایت از حقوق مالکیت فکری و اثرات ثبت اختراع

دلیل اول: پیشرفت و بهروزی بشر متکی بر استعداد او جهت آفرینش های جدید در حوزه های تکنولوژی و فرهنگ است.

دلیل دوم: حمایت قانونی از آفرینش جدید باعث ترغیب صرف سرمایه های اضافی و به تبع آن صنعتی به نوآوری های بیشتری گردد.

دلیل سوم: ارتقا و حمایت از مالکیت معنوی باعث شتاب رشد اقتصادی شده، منابع و مشاغل جدید را به وجود می آورد مالکیت و لذت زندگی را بالا می برد. از اثرات ثبت اختراع به اختصار موارد زیر هستند:

۱- موقعیت نیرومند بازار و مزیت رقابتی

۲- نفع یا درآمد بیشتر حاصل از سرمایه گذاری

۳- درآمد اضافی حاصل از واگذاری مجوز یا انتقال اختراع ثبت شده

۴- دسترسی به تکنولوژی از طریق جواز متقابل

۵- دسترسی به بازارهای جدید

۶- کاهش خطرات ناشی از قانون شکنی (عباسی نژاد، فراهانی و قیاسی، ۱۳۹۳).

یکی از موضوعات پر کاربرد در قانون ثبت اختراعات طرح های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶ و آئین نامه آن مصوب ۱۳۸۷ دستور موقت برای حمایت از منافع صاحب حقوق فکری است. اما عبارات به کار رفته در مقررات مذکور ناقص و سکوت نابجای قانونگذار باعث سردرگمی قضات در هنگام صدور دستور موقت یا اجرای آن می شود. (دریایی، نوروزی، ۱۳۹۱).

۸- حقوق مالکیت فکری، حقوق مادی

دسته دیگر مالکیت فکری حقوق مادی است که شامل اعطای بهره‌برداری مالی و منافع تجاری حاصل از مالکیت فکری و در نتیجه اعطای درآمدهای حاصل به مالک مادی، که شخص حقیقی یا حقوقی است، می‌شود. حقوق معنوی به هیچ عنوان قابل واگذاری نیست، اما حقوق مادی قابل خرید و فروش است.

۹- تفاوت مالکیت فکری با مالکیت کلاسیک چیست؟

تفاوت این نوع مالکیت با مالکیت کلاسیک در آن است که موضوع آن یک اثر فکری و تراوش‌های ذهنی انسان است و نه یک پدیده^۵ معین مادی. مالکیت فکری ماهیتی مرکب از حقوق مالی و حقوق غیرمالی و مربوط به شخصیت انسان دارد. این ماهیت ترکیبی به‌ویژه در زمانی که نویسنده‌ای حق انتشار اثر خود را به ناشر واگذار می‌کند مشخص می‌شود.

چیزی که با این قرارداد منتقل می‌شود حق انتشار مادی و بهره‌برداری مالی از اثر است اما حق شخصی نویسنده برای دفاع از اثر و تجدیدنظر در آن باقی است و این بخش از حقوق وی که به حقوق معنوی یا حقوق اخلاقی شهرت دارد برخلاف دیگر حقوق مادی قابل انتقال نیست. نسبت به واژه^۶ مالکیت در نام این حقوق نیز این ایراد وارد شده که حقوق مربوط به پدیده‌های موضوع مالکیت فکری هرچند به مالکیت شباهت دارد ولی اوصاف مالکیت را ندارد.

بارزترین تفاوت مالکیت فکری با مالکیت کلاسیک در زمینه موضوع آنها است. موضوع مالکیت فکری همانطور که از نام آن مشخص است، مربوط به آثار فکری و ساخته ذهن و خلاقیت آنهاست، بنابراین وجود مادی معینی در عالم خارج از ذهن ندارد و یک حق معنوی و غیرقابل لمس است. مالکیت فکری ترکیبی از حقوق مالی و غیرمالی و البته مربوط به شخصیت افراد است و دارای خصوصیت دائمی متعلق به یک شخص است. حقوق معنوی برخلاف حقوق مالی، قابل واگذاری و انتقال به دیگری نیستند و تنها جنبه مادی و حق بهره‌برداری از آثار فکری، قابل انتقال است. اما مالکیت کلاسیک به جنبه مالی

حقوق مالک توجه دارد، بنابراین جنبه مادی دارد و مربوط به یک جسم مادی قابل لمس است. این مالکیت، به حق و سلطه اشخاص نسبت به یک شیء مادی اختصاص دارد. مالکیت از جنبه مادی آن قابل نقل و انتقال به دیگری و فروش است و به شخصی که مالک آن است، تعلق دارد. مالک این شیء مادی ممکن است در طول زمان تغییر کند. (گروه توسعه وثیق، منبع اینترنتی)

۱۰- بررسی جبران خسارت ناشی از نقض مالکیت فکری در موافقتنامه

تریس

این حقیقت به رسمیت شناخته شده است که معیار جبران خسارت در خصوص نقض حقوق مالکیت فکری، اغلب در قوانین خاص داخلی مربوطه یافت می شود که حسب مورد ممکن است پرداخت خسارت منوط به علم یا جهل شخص ناقص گردد. از آن جا که مقررات موافقت نامه تریس حداقل الزامات را در نظر گرفته است، ممکن است در یک نظام حقوقی، شخص ناقض جاهل و بی اطلاع هم به عنوان مسئول جبران خسارت در نظر گرفته شود (۴۳۴، ۲۰۱۲، WIPO). در سند بین المللی مذکور چنان چه حق الامتیازی توسط طرفین در قرارداد تعیین نشده باشد، حق الامتیاز متعارف ضابطه تعیین خسارت خواهد بود و چنان چه اگر شخص ناقض سودی نیز در اثر نقض به دست آورده به موجب بند ۲ ماده ۴۵ سود تحصیل شده توسط ناقض اثر، قابل مطالبه خواهد بود که در کشورهای اروپایی از جمله انگلیس هم این ضابطه وجود دارد که شخص ناقض به واسطه عملی که مرتکب می گردد به سود سرشاری دست می یابد و از منفعت شخص پدید آورنده کاسته می گردد (عیسائی تفرشی و همکاران، ب، ۱۳۹۱، ۱۳۳). لذا خواهان باید ثابت نماید که شخص ناقض چه میزان سود به دست آورده تا جبران گردد. همچنین در ارتباط با فوت منفعت نیز در موافقت نامه مذکور رویکردی جداگانه در نظر گرفته شده و فوت منفعت در حالت نقض عمدی را قابل مطالبه دانسته و نقض بدون عمد را به اختیار دولت های عضو واگذار نموده است (احسنی فروز، ۱۳۹۱، ۲۵۶). تمامی هزینه های دادرسی از جمله حق الوکاله نیز به موجب بند ۲ ماده ۴۵ قابل مطالبه می باشد.

۱۱- جبران خسارت صاحب حق آثار فکری

در ماده ۴۵ موافقتنامه تریپس چنین مقرر شده است: "مقامات قضائی از این اختیار برخوردار خواهند بود که به نقض کننده یک حق مالکیت فکری دستور دهند که به دارنده این حق خسارت کافی برای جبران زیان وارده به او در نتیجه نقض این حق توسط شخص نقض کننده ای که می دانسته با دلایل معقولی در اختیار داشته که بداند در فعالیتی متضمن یک حق مالکیت فکری درگیر است، بپردازد. مقامات قضائی همچنین از این اختیار برخوردار خواهند بود که به نقض کننده یک حق مالکیت فکری دستور دهند که هزینه های دارنده این حق از جمله حق الوکاله را بپردازد. اعضا می توانند در ندارد مقتضی به مقامات قضائی اجازه دهند امر به استرداد منافع و یا پرداخت خسارت از پیش تعیین شده حتی در مواردی نمایند که نقض کننده نمی دانسته یا دلایل معقولی در اختیار نداشته که بداند در فعالیتی متضمن نقض یک حق مالکیت فکری درگیر است." ماده مذکور، بی شک یکی از مهم ترین و کارآمدترین ماده های قانونی در خصوص جبران خسارت ناشی از نقض مالکیت فکری است. در بند ۱ این ماده، به مقامات قضائی اذن داده شده است که شخص ناقض حق مالکیت فکری (که عالم به وجود حق مالکیت فکری بوده یا شرایط به گونه ای بوده که عقلاً باید می دانسته) را مکلف به جبران خسارت کافی نماید. در این بند، مسئولیت شخص ناقض منوط به داشتن علم است، لذا به نظر می رسد که اگر شخص ناخودآگاه مرتکب عملی شود که متضمن نقض حق مالکیت فکری شخص دیگری است مسئولیتی نخواهد داشت. لکن در عالم واقع، فرض برداشتن علم شخص ناقض است، مگر این که خلافش ثابت گردد، در این حالت، شخص ناقض مکلف به جبران خسارت کافی می باشد که مطابق با اصل جبران کامل خسارت در حقوق ایران است. به عبارت دیگر، خسارات باید به گونه ای جبران گردند که انگار هیچ خسارتی به بار نیامده است. در بند ۲ ماده مذکور، به مقامات قضائی اختیار داده شده است که شخص ناقض را مکلف به پرداخت هزینه های دادرسی از جمله حق الوکاله نماید. همچنین به کشورهای عضو موافقتنامه تریپس اذن داده شده است که به مقامات قضائی، اختیار تصمیم گیری در خصوص استرداد

منافع و یا پرداخت خسارت از پیش تعیین شده (توسط شخص ناقض حق مالکیت فکری حتی در حالتی که شخص ناقض حق، جاهل بوده است) را اعطاء نماید. (ابهری، محمدی، نعمتی، ۱۳۹۹).

نتیجه گیری

حقوق مالکیت فکری به مجموعه امتیازاتی است که به صورت انحصاری در اختیار شخص پدید آورنده می باشد. مالکیت فکری به دو دسته صنعتی و ادبی-هنری تقسیم می شود که مالکیت صنعتی شامل موارد اختراعات، ابداعات و علائم تجاری و خدماتی، طرح های صنعتی، نام های تجاری و علائم جغرافیایی می شود و مالکیت ادبی-هنری شامل کتاب، مقاله، رساله، شعر، موسیقی و... می باشد. موضوع مالکیت فکری همانطور که از نام آن مشخص است، مربوط به آثار فکری و ساخته ذهن و خلاقیت آنهاست، بنابراین وجود مادی معینی در عالم خارج از ذهن ندارد و یک حق معنوی و غیرقابل لمس است. مالکیت فکری ترکیبی از حقوق مالی و غیرمالی و البته مربوط به شخصیت افراد است و دارای خصوصیت دائمی متعلق به یک شخص است. ضعف حمایت از مالکیت فکری سبب پیدایش موافقت نامه تریپس در سازمان تجارت جهانی گردید. تاپیش از شکل گیری موافقت نامه تریپس حمایت جامعی از حقوق مالکیت فکری اجرا نمی شد. موافقت نامه تریپس فرصت ها و امکاناتی را برای کشورهای عضو جهت پیگیری و وصول به هدف های اقتصادی از طریق حق اختراع پیش بینی کرده است. حمایت های بیشتر از مالکیت فکری و بازبینی و به روز نمودن مقررات این موافقت نامه می تواند تاثیر بیشتری داشته باشد. با مطرح شدن هر چه بیشتر استفاده از حق اختراع خصوصا در فضای رقابتی، عین تعامل، گاه تعارضاتی ایجاد می شود که لازمه این پیشرفت فناوری است. در موافقت نامه تریپس اصلاحاتی همچون غرامت منصفانه، خسارت از پیش تعیین شده و حقوق الامتیاز متعارف می باشد که به موجب آن تمامی خسارت از نقض، خسارات داوری و عدم النفع قابل مطالبه خواهد بود. موافقت نامه تریپس، برای طراحی سیستم های ثبت اختراع ملی، کاملاً انعطاف پذیر عمل نموده است. به عنوان مثال، تعاریف مرتبط با ثبت اختراع، نظیر جدید

بودن، کاربرد و سودمندی اختراع، ممکن است از کشوری به کشور دیگر متفاوت باشد. پیشنهاد می شود برای یکسان سازی حقوق مالکیت فکری تلاش بیشتری شود که همه کشورها بایک قانون در مقابل عوامل سودجو و منفعت طلب با هم یکدست باشند و تمامی کشورها با آگاهی و اطلاع رسانی همه در آن عضو باشند فقط مختص کشورهای عضو نباشد تا یکپارچگی باشد و جلوگیری از این معضلات بشود. قوانین تریپس در همه کشورها قابل اجرا و ضمانت اجرا داشته باشد.

منابع و مآخذ

الف) منابع فارسی

- ۱- ابهری، حمید، سام محمدی، احسان نعمتی، (۱۳۹۹)، بررسی تطبیقی جبران خسارت ناشی از نقض مالکیت فکری در حقوق ایران و موافقت‌نامه تریپس، دوفصلنامه تمدن حقوقی، دوره ۳، شماره ۷، ص ۱۲۷-۱۰۶.
- ۲- احسنی فروز، محمد، (۱۳۹۱)، ملاک‌ها و ضوابط ارزیابی خسارات ناشی از نقض مالکیت فکری در حقوق داخلی و برخی معاهدات و قوانین خارجی، فصلنامه حقوق پزشکی، ویژه نامه حقوق مالکیت فکری، شماره ۲۳.
- ۳- امامی، نورالدین، (۱۳۵۰)، حق مخترع، سازمان چاپ و انتشارات، دانشگاه تهران، ۵۹-۸۳.
- ۴- جعفری چالشری، محمود (۱۳۹۵)، مفهوم و اوصاف قرارداد مدیریت جمعی حق اختراع و تمیز آن از مفاهیم مشابه، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال ۲۳، ش ۸۷.
- ۵- حبیب‌ا، سعید، (۱۳۸۳)، نظام حق اختراع ایران پس از پذیرش موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (TRIPS)، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، ش ۶۶.
- ۶- دریایی، رضا، نوروزی، محمد، (۱۳۹۱)، بررسی تطبیقی نظام دستور موقت در حقوق مالکیت صنعتی ایران و موافقت‌نامه تریپس، دوره ۱۶- شماره ۱، ص ۷۹.
- ۷- صادقی، حسین، ناصر، مهدی، (۱۴۰۰)، حمایت از روش‌های نوین تجاری فناوریانه در پرتو نظام حق اختراع، فصلنامه رشد فناوری، سال هجدهم، شماره ۶۹.
- ۸- صفایی، سیدحسین، (۱۳۷۹)، دوره مقدماتی حقوق مدنی، اشخاص و اموال، تهران: نشر میزان، ص ۹۸-۱۲۰.
- ۹- عباسی نژاد، حسین، گودرزی فراهانی، یزدان، قیاسی، محمدحسین، (۱۳۹۳)، فصلنامه پژوهشی اقتصادی (رشد و توسعه پایدار، سال چهاردهم، شماره اول، ص ۵۸-۲۷.

- ۱۰- عیسائی تفرشی، محمد، صادقی، محمود، شاه محمدی، محمد، الف، (۱۳۹۱)، بررسی اجرت المثل به عنوان ضابطه جبران خسارت ناشی از نقض حق اختراع و مطالعه تطبیقی با حق الامتیاز متعارف در حقوق آمریکا، مجله حقوق دادگستری، شماره ۷۸.
- ۱۱- عزیزی مرادپور، حمید، (۱۳۹۱)، تأملی بر ماده ۳۰ موافقت نامه تریپس و درسهایی از رویه قضایی سازمان جهانی تجارت، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، سال اول-شماره ۱.
- ۱۲- کاتوزیان، ناصر، (۱۳۸۶)، دوره مقدماتی حقوق مدنی، اموال و مالکیت، تهران: نشر میزان، چاپ دهم، ص ۷۲-۵۱.
- ۱۳- کانون پتنت ایران، (۱۳۹۷)، موافقت نامه *Patent office.ir TRIPS*
- ۱۴- گروه توسعه تجارت وثیق، مالکیت فکری و معنوی *Info@vasiigroup.com*
- ۱۵- گودرزی، مهدی، باقری، سید - کامران، (۱۳۸۲) بررسی نظام مالکیت فکری ایران، فصلنامه تخصصی پارک ها و مراکز رشد فناوری.
- ۱۶- میرحسینی، سید حسن، (۱۳۸۵)، مقدمه ای بر حقوق مالکیت معنوی- چاپ دوم، تهران: نشر میزان.
- ۱۷- میرشمسی، محمدهادی (۱۳۹۴)، موافقت نامه تریپس و نقش آن در گسترش حمایت بین المللی از مالکیت فصلنامه دین و قانون، دوره ۳، شماره ۷.
- ۱۸- نوروزی، علیرضا، (۱۳۸۱)، حقوق مالکیت فکری، حق مؤلف و مالکیت صنعتی، تهران: نشر چاپار.

ب) منابع لاتین

- ۱۹- *lavine, Michael A. (۲۰۰۸) "Ripple In the patent pools: The Impact and Implications of the Evolving Essentiality Analysis" Nyu Journal law and Bussines, Vol. 4.*
- ۲۰- *WIPO. (۲۰۰۲) "WIPO Intellectual property Handbook: policy, law and use WIPO publications*
- ۲۱- *WIPO, (۲۰۱۲), The Enforcement of Intellectual Property Rights: A Case Book, 3 rd Edition, Geneva; WIPO Publications; Available at: <http://www.wipo.int/about.ip/en>*